

Qadiriyyah Order", *Islamic Spirituality* (ed. Seyyed Hossein Nasr), New York 1991, II, 6-25; Yûsuf M. Tâhâ Zeydân, *eṭ-Ṭarîku's-şûfî ve fûrû'u'l-Kâdiriyye bi-Mısır*, Beyrut 1411/1991, s. 185-227; Muhammed Dernîka, *Şeyh 'Abdül-kâdir el-Cilânî ve a'lâmü'l-Kâdiriyye*, Trablus 1992; M. van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet* (trc. Remziye Arslan), Ankara, ts., s. 256-266; Ali Salih Korvar, *The Sufi Brotherhoods in the Sudan*, London 1992, s. 21-35; Saiyid Athar Abbas Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1992, II, 151-174; Dilaver Gürer, *Abdülkadir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul 1999, s. 329-379; Cemalettin Server Revna-koğlu, "Tarihatlann Tarihine Toplu Bir Bakış: Kadirîlik", *Yeni Tarih Dünyası*, I/2, İstanbul 1953, s. 68-70; a.e., I/6 (1953), s. 254-256; a.e., I/7 (1953), s. 300-301; *Journal of the History of Sufism: Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s. 1-2, İstanbul 2000 (special issue: The Qadiriyya Order); D. S. Margoliouth, "Kadiriyye", *IA*, VI, 54-56; a.m.f., "Kadiriyya", *El²* (Ing.), IV, 381-383; Louis Massignon, "Tarikat", *IA*, XII/1, s. 6; Rıza Kurtuluş, "Ahmedü Bamba", *DiA*, II, 172; Mustafa Kara, "Eşrefiyye", a.e., XI, 477-478; A. Necîlâ Pekolcay - Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", a.e., XI, 480-482.



NİHAT AZAMAT

KÂDİSİYE SAVAŞI

(وقعة القادسية)

Müslümanlara

Kuzey Irak ve İran'ın kapılarını açan
meydan savaşı

(15/636).

Kaynaklar savaşın sebebi olarak Sâsânîler'in, imparatorluğu içine düştüğü buhrandan kurtaracağı umuduyla genç III. Yezdicerd'i tahta çıkardıktan sonra öncelikle müslümanların fethettiği toprakları geri almayı planlamalarını ve müslümanların da Sevâd arazilerindeki yerli halkın yapılan antlaşmalara uymamaya başlaması, hatta yer yer isyana kalkışması üzerine bunu vesile ederek kendilerinin Irak'ın içlerinde güvenli bir şekilde ilerleyebilmelerine engel oluşturan Sâsânî gücünü kırmayı hedeflemelerini göstermektedir. Irak'taki Müsennâ b. Hârîse gibi bazı ordu kumandanlarının Sâsânîler'in karşı hareketini bildirmeleri üzerine Hz. Ömer amacını sezdirmeden büyük bir kuvvet hazırlamak için faaliyete geçmiş ve ordunun organizasyonuna o güne kadar vermediği derecede önem vermiştir. Esasen İslâm orduları, Köprü savaşında (13/634) Sâsânî kuvvetleri karşısında uğradıkları ağır yenilgiden bir yıl sonra Büveyb savaşında kazandıkları zaferle Dicle ve Fırat havzasında ciddi bir üstünlük elde etmişlerdi. Genellikle kabul edilen görüşe göre aynı yılın sonlarına doğru Hz. Ömer, Irak sınırına yakın yer-

lerdeki kuvvetlerin Müsennâ b. Hârîse'ye, Medine'ye yakın yerlerde bulunanların buradaki kuvvetlere katılması için emir verdi. Niyeti ordunun kumandanlığını bizzat üstlenmekti; hatta bunun için Medine dışında Sırâr mevkiinde konaklamış olan kuvvetlerin ordugâhına kadar gitmişti. Ancak Hz. Osman, Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Abdurrahman b. Avf gibi ileri gelen sahâbîlerle görüş-tükten sonra Medine'de kalmanın daha uygun olacağı kararına vardı. Bundan sonra da müşavere neticesinde ordu kumandanlığına o sırada Necid bölgesindeki Hevâzin kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevli bulunan Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı getirerek Medine'ye çağırdı; ona ve orduya bazı tavsiyelerde bulunarak Irak'a doğru yola çıkmalarını emretti.

Sa'd beraberindeki kuvvetlerle yola çıktı. Zerûd ve Şerâf denilen yerlerde konaklayarak halife tarafından görevlendirilen çeşitli kabilelere mensup yeni birliklerin kendisine katılmasını bekledi. Nihayet kışın başlayan hazırlıkların tamamlanmasından sonra ordu ilkbaharda Kûfe'nin 30 km. güneyinde bulunan Sâsânîler'in en önemli sınır şehri Kâdisiye'ye vardı. Kaynaklarda İslâm ordusu için 60-70.000, Sâsânî ordusu için 30.000-250.000 arasında değişen farklı rakamlar verilmekle birlikte bazı araştırmacıların tesbitine göre müslümanların asker mevcudu yaklaşık 9-10.000 kadardı. Sâsânîler ise tahminen 70-80.000 kişiydiler ve ayrıca müslümanlar için ciddi bir tehlike teşkil eden otuz civarında file sahiptiler. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hz. Ömer'in isteği üzerine cephe-deki gelişmeleri devamlı şekilde Medine'ye bildirmekte ve halifeden gelen tâlimatlara uymaktaydı. Sa'd Nu'mân b. Mukarrin, Hanzale b. Rebî, Eş'as b. Kays, Mugire b. Şu'be, Mugire b. Zürrâre ve Amr b. Ma'dikerib'in de aralarında bulunduğu bir heyeti III. Yezdicerd'e gönderdi ve onu İslâm'a veya cizye ödemeye davet etti; ancak kisrâ elçilere sert ve alaycı bir tavırla karşılık verdi. Savaş başlamadan önce Sa'd ile Sâsânî ordusu kumandanı Rüstem arasında elçiler aracılığıyla görüşmeler yapıldı; Rib'î b. Âmir, Huzeyfe b. Mihsan ve Mugire b. Şu'be gibi elçilerin ayrı ayrı yürüttüğü görüşmeler bir sonuç vermeyince ordular savaş düzeni aldı. İslâm ordusu onlu sisteme göre düzenlenmişti; onar kişiden müteşekkil mangalara birer arîf kumanda ediyordu. Her kabileye ve büyük kabilelerin önemli kollarına bir onur işareti olarak kendine has bir sancak verildi. Ordu mer-

kez, sağ kanat, sol kanat olmak üzere üç ana bölümden oluşuyordu. Sâsânî ordusunun da ana bölümleri merkez, sağ ve sol kanatlardı. Orduların tanziminden sonra mevki tesbiti gündeme geldi. Müslümanların teklifi, Sâsânîler'in Fırat'tan ayrılan Atik kanalını batı istikametinde aşarak kendilerinin bulunduğu tarafa geçmeleri idi. Muhtemelen Sa'd'ın düşüncesi bir geri çekilme anında askerlerinin hareket yeteneğini kısıtlamamaktı. Buna karşılık Sâsânîler'in geri çekilmesi durumunda kanal onlara engel vazifesi görecek. Sâsânî ordusu kumandanı Rüstem Sa'd'ın bu teklifini kabul etti ve ordusuyla kanalı aştı.

Haftalar süren birbirlerini kollayıştan sonra savaş başladı ve çok şiddetli bir şekilde üç veya dört gün devam etti. Vücudundaki çabnlardan dolayı rahatsız durumda olan Sa'd fiilen çarpışmalara katılmadı ve orduyu kurdurduğu yüksekçe bir çardaktan yönetti. Kaynaklarda savaşın günlerine "yevmü Ermâs, yevmü Ağvâs, yevmü İmâs, yevmü'l-Kâdisiyye" ve son günün akşamına "leyletü'l-Herîr" ve geç saatlerine "leyletü'l-Kâdisiyye" adı verilir. Müslümanların ilk defa karşılaştıkları filler konusundaki tecrübesizlikleri birinci gün zor anlar yaşamalarına sebep oldu. İkinci gün toparlandılar; ancak çok şiddetli çarpışmaların cereyan ettiği üçüncü gün ağır kayıplar verdiler. Nihayet savaşın sonuna doğru Suriye'den gelen yaklaşık 6000 kişilik yardımcı kuvvetin desteği ve bazı kumandanların zeki-ce manevralarıyla üstünlüğü ele geçirdiler. Kumandan Rüstem'in Hilâl b. Ullefe tarafından öldürülmesinin ardından (Taberî, III, 564, 576) Sâsânî ordusu dağıldı ve büyük bir bozguna uğradı (15/636). Savaşın 14 (635) veya 16 yıllarında meydana geldiği de rivayet edilir. Sa'd, İranlılar'ın ağır hezimetini karşısında kazandıkları büyük zaferi hemen her gün Medine dışına çıkarak habercilerin getireceği müjdeyi bekleyen Hz. Ömer'e bildirdi. Her iki tarafın da mevcutlarının en az üçte birini kaybettikleri bu savaşta müslümanlar çok miktarda ganimet ele geçirdiler; bunların en kıymetlisi "direfş-i kâviyânî" adındaki kutsal İran sancağıydı.

Kâdisiye Savaşı İslâm tarihinin en önemli zaferlerinden biridir. Müslümanlara büyük bir moral ve üstünlük hissi veren bu zaferle Irak'ın kapıları açılmış, İran'ın düşüşünün başlangıcı hazırlanmış, Sâsânîler'in başşehri Medân'in fethi sağlanmış, diğer fetihlere hız kazandırılmış

ve müslümanların ele geçirdikleri bölgelerde sosyopolitik örgütlenmesi teşvik edilmiştir. Kâdisiye Savaşı'na 100 civarında Bedir Gazvesi'ne katılan sahâbî, 310 kûsur Bey'atürrıdvân'da hazır bulunan ve daha sonra müslüman olan sahâbî, Mekke'nin fethine iştirak eden 300 sahâbî ve 700 sahâbe çocuğu katılmıştı (İbnü'l-Esîr, II, 453). Savaş öncesinde iki taraf arasında yapılan görüşmelerde müslümanların ortaya koydukları tavır ve söyledikleri sözler, İslâm fetihlerinin etik temellerini açıklaması bakımından büyük önem taşımaktadır. Daha sonraki fetih hareketleri için slogan haline getirilen, "Biz insanları kula kul olmaktan kurtarıp Allah'a kul etmek için geldik" cümlesi Kâdisiye'nin armağanıdır. Kaynaklarda bu savaş ve bazı savaşçıları (Ka'kâ' b. Amr ve Ebû Mihcen es-Sekâfî gibi) hakkında yarı efsanevî hikâyeler de yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Yûsuf, *el-Harâc* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Bulak 1302, s. 30-34; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 143-145; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 255-262; Dîneverî, *el-Ahbarü't-tuvâl*, s. 119-127; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 480-579; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, Beyrut 1406/1986, I, 156-169; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Abdülhamîd), II, 316-329; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 170-178; İstahârî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 82-83; Makdisî, *Ahşenû't-tekâşim*, s. 117; Yâkût, *Mu'cemû'l-buldân* (Cündî), IV, 331-332; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 450-485; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 91-100; Ahmed Zeynî Dahlân, *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye*, Kahire 1387/1968, I, 80-109; F. Mc. G. Donner, *The Early Islamic Conquests*, Princeton 1981, s. 190-213, 387-404; Ahmed Âdil Kemâl, *el-Kâdisiyye*, Beyrut 1409/1989; S. M. Yusuf, "The Battle of al-Qadisiyya", *JC*, XIX (1945), s. 1-28; M. Streck, "Kadisiye", *IA*, VI, 54-57; L. Veccia Vaglieri, "al-Qadisiyya", *EP* (İng.), IV, 385-387.



HAYRETTİN YÜCESOY

KÂDİYÂNİLİK

(القادانية)

Mirza Gulâm Ahmed Kâdiyânî
(ö. 1908)

tarafından kurulan dinî hareket.

Mirza Gulâm Ahmed'in adına izâfetle Mirzâiyye, ortaya çıktığı yere nisbetle Kâdiyânîyye adıyla anılır. Gulâm Ahmed'in 4 Kasım 1900 tarihinde yayımladığı bildiriyile Hz. Peygamber'in ismine işaret etmek üzere Ahmedîyye olarak ilân edilmiş, bu tarihten itibaren gerek kendileri gerekse Batılilar bu adı kullanmışlardır. Müslüman âlimler ise bu adlandırmanın Gulâm Ahmed'in kendisine işaret etmek üzere yapıldığını belirterek Kâdiyânîyye-

yi tercih etmiş ve yakın dönem mezhepler tarihi literatüründe daha çok bu isimle yer almıştır.

Gulâm Ahmed, Hindistan'da Pencap eyaletinin Gurdâspûr bölgesinde küçük bir kasaba olan Kâdiyân'da kendi ifadesiyle 1839 yılında dünyaya geldi. Oğlu Mirza Beşîrüddin Mahmud Ahmed ve diğer bazı Kâdiyânîler'ce 1835'ten başlamak üzere çeşitli tarihler zikredilmişse de ağırlıklı olarak kabul gören doğum tarihi 1839'dur. Gulâm Ahmed'in ailesi, 1526'da Bâbürlü Devleti'nin kurucusu Bâbü ile birlikte veya ondan biraz sonra (1530) Hindistan'a göç eden Hacı Barlas soyundan gelmektedir. Gulâm'ın babası Mirza Gulâm Murtaza, kendi babası Mirza Hâdî gibi bir halk hekimi olup her ikisi de İngiliz idaresine karşı gösterdiği bağlılığın sonucu ailenin elde ettiği topraklarda tarımla uğraşmıştır.

Eğitime Kur'an-ı Kerîm, Arapça ve Farsça öğrenmekle başlayan Gulâm Ahmed, daha sonra mantık ve felsefe dersleri alıp babasından da hekimlikle ilgili bazı bilgiler edindi. Babası onu Siyâlkût'a gönderip bölge mahkemesinde hukukçu olmasını istedi. 1864'te Siyâlkût'a memur olarak giden Gulâm orada hukuk imtihanında başarılı olamadı, babasının çağrısı üzerine Kâdiyân'a döndü (1868) ve inziva hayatı yaşamaya başladı. Bu süreçte Kur'an, tefsir, hadis alanında ve diğer dinler üzerinde çalışmalar yaparak denemeler kaleme aldı. Kendisinin "vahiy" dediği bazı sesler duyduğunu ileri sürmesi de bu yıllara rastlar. Gulâm Ahmed, 1876 yılından itibaren gazetelerde Hindular ve hristiyanlara karşı yazılar yazdı. 1857 sipahi ayaklanması sonucunda tamamen İngiliz hâkimiyeti altına giren Hindistan'da Hindular'la hristiyanların Hint müslümanlarına hücum ettiği bir dönemde İslâm'ı savunmak için girişilen bu faaliyet beklenen ilgiyi çekti ve Gulâm Ahmed'in pek farkına varılmayan kişiliği ön plana çıktı. Bu fırsattan faydalanan Gulâm Ahmed, Hindu ve hristiyanlara karşı elli ciltlik bir reddiye yazacağını ilân ederek esere abone olunmasını istedi. *Berâhîn-i Ahmediyye* adıyla Urduca kaleme alınan eserin ilk cildi yayımlandığında (Amritsar 1880) bir kısım müslümanlar tarafından heyecanla karşılandı. 1884 yılına kadar dört cildi neşredilen eserin ilk iki cildinde İslâmiyet, diğer dinlere karşı çeşitli yollarla ve bu arada birtakım ilhamlar, kerametler ve kehanetlerle savunuldu. III ve IV. ciltlerde vahyin kesilmediği, kesilme-

mesi gerektiği, Resûl-i Ekrem'e tam anlamıyla uyan bir kişinin peygambere verilen zâhirî ve bâtinî bilgilerle donatılacağı gibi konular ele alındı. Bu arada Gulâm Ahmed, İngiliz hükümetini överek silâhla cihad fikrine karşı çıktı. Başlangıçta elli cilt olacağı bildirilen *Berâhîn-i Ahmediyye*'nin V. cildinin önsözünde (Kâdiyân 1905) beş ciltle yetinildiği, böylece -elli ile beş arasında sadece bir sıfır farkı olduğundan- verilen sözün de yerine getirildiği ifade edildi.

Gulâm Ahmed 1303'te (1885) kendisinin hicrî XIV. yüzyılın müceddidi olduğunu ilân etti. Hindular'ın Arya Samac grubuyla giriştiği tartışmanın sonunda *Sürme-i Çeşme-i Arya* adlı kitabını yayımladı (Lahor 1886). 1 Aralık 1888'de Luzi-yana'da, Allah'ın kendisine taraftarlarından biat almasını ve ayrı bir cemaat oluşturmasını emrettiğini bildirdi. Gulâm Ahmed biraz daha ileri giderek 1891 yılında, aldığı vahiy ve ilhamlara göre İsâ b. Meryem'in diğer nebîler gibi tabii bir ölümle öldüğünü, Allah'ın kendisini hristiyanların ve müslümanların beklediği mesîh ve mehdî olarak gönderdiğini söyledi. Bu konudaki görüşlerini arka arkaya yayımladığı *Feth-i İslâm* (baskı yeri yok, 1891), *Tavzîh-i Merâm* (baskı yeri yok, 1891) ve *İzâle-i Evhâm* (baskı yeri yok, 1891) adlı kitaplarında açıkladı. Bu açıklamalara göre Hz. İsâ çarmıhta ölmemiştir. Öldü sanılarak mezara konduktan sonra kendine gelmiş ve yaralarını merhem-i İsâ denen bir ilâçla iyileştirip İncil'i yaymak ve özellikle kayıp "on İsrâil koyunu"nu aramak üzere Keşmir'e seyahat etmiştir. Keşmir'de 120 yaşlarında ölmüş ve Srinagar'da gömülmüştür. Âhir zamanda gelmesi beklenen Mesîh İsâ b. Meryem değil yaratılış bakımından ona benzeyen Muhammed ümmetinden bir kimse olacaktır. Müslümanların beklediği mesîh ile mehdî aynı kişi olup bu da Mirza Gulâm Ahmed Kâdiyânî'dir. Gulâm Ah-



Kâdiyânîliğin
kurucusu
Mirza
Gulâm
Ahmed